

ven de volkomenste was, de voorstellingen van een eeuwige rampzaligheid met zijn Gods-idee en met de liefde Gods volkomen rijnden, houden zij staande dat dit niet kan, dat het ondenkbaar, dat dit niet te rijmen en de ongerijmdheid zelve is.

De één maakt er dan van, dat na den dood de hier aangevangen ontwikkeling voortgaat; een tweede, dat er ook na den dood nog gelegenheid tot bekeering is; een derde, dat na den dood bitter leed, voor zekere periode, juist middel zal zijn om wie Goddeloos stierf met God te verzoenen; en een vierde, dat er wel zijn die nooit terecht komen, maar dat dezen dan vernietigd worden, zoo dat ze niet meer bestaan; wat men dan noemt: de voorwaardelijke onsterfelijkheid. Onsterfelijkheid alleen voor wie hier of hiernaals zich bekeert, maar vernietiging en ophouden te bestaan voor wie zich gewetenloos, hier en hiernaals, tegen God blijft verhard.

Vraagt men, of we hier niets voor gevoelen? Of we niet om wat liefs wilden, dat het zoo was? Of ook ons de voorstelling van een eeuwige rampzaligheid niet ijzen doet van ontzetting? En of het ook ons niet moeite kost, om die nooit eindigende tegenstelling van duizenden en nogmaals duizenden rampzaligen met Gods grenzeloze ontferming te rijmen? — dan spreken we op alle deze vragen een volmondig ja uit.

Liefst klemmen we ons dan ook vast aan wat Calvijn van den moordenaar, die vorstenbloed in Frankrijk vergoot, schreef, dat wij nooit weten, wat God nog in den jongsten snik doet aan hen, die ons toeschijnen verre van God te sterven.

Maar verder kunnen en mogen we niet gaan. Jezus alreder had hier volle recht van spreken. Wij weten er uit ons zelve niets van. Ons in te beelden, dat wij hooger en reiner denkbeelden omtrent God en zijn liefde zouden koesteren dan Jezus, vermeten we ons niet. En evenmin matigen we ons het recht aan, uit te spreken als „dat God eens alles en in allen zal zijn”, in regelrechte tegenspraak met wat de heilige Apostel bestendig getuigt, op ieder mensch, en niet enkel op het mystieke lichaam van Christus, toe te passen. Van het spelen met het woord „sterven”, als Jezus zegt „dat ze in hun zonde sterven zullen”, spreken we nu niet eens. „Voorwaardelijke onsterfelijkheid” kan men tegen de Schrift in volhouden, — uit de Schrift en op grond van de Schrift leeren, nooit. Zij die het wanen te doen, toonen niet eenmaal te weten, wat in de Heilige Schrift de dood en het sterven is.

Ten deze hebt ge u aan Jezus te houden en op Jezus zeggen af te gaan, of ge weet niets, en kunt zelfs niet stamelen.

En Jezus sprak ten deze, keer op keer, met de grootste beslistheid.

Zij, die buiten God sterven, zullen gaan in de eeuwige pijn. Ze zullen buitengeworpen worden. In hen zal een worm knagen die nooit sterft, ze zullen smarte lijden door een vuur dat nooit uitgebluscht wordt. En deze nooit eindigende toestand zal zoo ontzettend wezen, dat Jezus er van zegt dat er weening zal zijn en knersing der tanden. Alleen reeds deze laatste bange teekening heeft Jezus tot driemaal toe herhaald.

In de teekening van het Laatste Oordeel heeft Jezus dit nogmaals in deze voege bevestigd, dat hij in die ure tot de verlorenen spreken zal: Gaat weg van mij, gij vervloekten, in het eeuwige vuur dat den duivel en zijne engelen bereikt is.

Zijn apostel herhaalt het, dat „wij, Christenen, weten, dat dengenen die der waarheid ongehoorzaam zijn, vergolden zal worden toorn en verbolgenheid, verdrukking en benauwdheid over al die ziel des menschen die het kwade werkt.”

En nog op de laatste bladzijde der Heilige Schrift wordt ons betuigd, hoe Joannes op Patmos het in een door Jezus hem gegeven visioen zag, hoe „een ieder die niet bevonden werd geschreven te zijn in het boek des levens, geworpen werd in den poel des vuurs”. Is het dan niet duidelijk en klaar als de dag, dat wie in onze dagen nochtans zegt dat dit niet zoo zijn zal, toont noch in de Schrift, noch in Jezus te gelooven?

En klaarder dan de dag eveneens, dat wie aan de Schrift zijn kennis van de eeuwige dingen ontleent, en acht dat Jezus niet liegen kan, het zich niet anders kan of mag voorstellen, dan dat er metterdaad, wel wezenlijk, een hel en een eeuwige rampzaligheid zijn zal.

Nu te zeggen, het is de ware vroomheid niet, zoo ge God zoekt en in Jezus geloof om aan de hel te ontkomen, is eveneens wijzer te willen zijn dan de Schrift.

Zeker, ook de Schrift onderwijst ons, dat ons hoogste begeeren moet zijn, niet om geborgen te zijn voor ons zelve, maar om eeuwigher verrijking te worden met Gods beeld. (Ps. 17: 15).

Maar dit zielsverlangen, hoe hoog ook opkomend in wie overgeeft is uit den dood in het leven, heeft nog geen vat op den zondaar. En daarom tot zondaren komt Jezus om hen te redden van het verderf. „Alzoet lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in hem geloof, niet verderf, maar het eeuwige leven hebbe.”

En dit is de uitwerking, die de zekerheid van een eeuwige rampzaligheid nog moet hebben. Ze moet vader en moeder dringen, om het kind lutteler liefde, door verzuim van Christelijke opvoeding, niet ten prooi te laten aan het eeuwige verderf.

Ze moet de geloovigen van allerlei stand, rang en leeftijd dringen, om vrienden en vrienden, tot wier hart ze toegang hebben, niet te laten wegstreven buiten Jezus.

Ze moet de Kerk van Christus dringen, om door prediking en door zending te redden van het verderf in te menen tot bekeering. Diezelfde liefde Gods die Hem zijn Zoon deed zenden, opdat de zondaar niet zou verderf, maar ten eeuwigen leven komen, moet ook ons prikkelen, beelden, aandringen.

De liefde Christi moet ons bewegen. Of getuigt het niet op ontzettende wijze tegen de koelheid hier liefde, als ge een kind, een broeder, een vriend uws harten, iemand, dien ge bereiken kunt, rustig in een eeuwige rampzaligheid laat wegstreven, omdat gij, op Jezus zeggen, niet gelooven woudt dat er weening en knersing der tanden, dat er een vuur, dat nooit uitgebluscht wordt, is?

Niet getuigt dan ook sterker tegen den ernst van veel Christenen dan de koude onverschilligheid, waarmee ze bij het sterfbed van ongelovige huisgenooten of familieleden of vrienden staan, ook al ontwaarden ze vóór hun sterven geen enkel teeken van geloof in Jezus Christus onzen Heere.

Amsterdam, 23 November 1900.

Bestrijding van den Vaccinodwang.

Gelijk te verwachten was, heeft de invoering van den Leerplicht opnieuw den strijd tegen den vaccinodwang aangewakkerd.

En terecht.

En Overheid die in den Leerplicht zegt: „Uw kind moet naar school”; en in de Vaccine-wet: „Uw kind mag niet op school,” weersprekt zichzelf. Reeds bij de behandeling van de Leerplichtwet is dan ook opgemerkt, dat een goede wet om het schoolgaan te bevorderen, in de eerste plaats bedacht had moeten zijn op middelen, om de oorzaken van het niet-schoolgaan weg te nemen.

Nu bleek uit de Statistiek, dat een goede 1000 kinderen niet op school kunnen komen, omdat ze niet gevaccineerd zijn, en de ouders tegen de vaccinatie bedenking hebben.

Logisch ware alzoo alleen één van deze drie geweest, om 1°. of de ongevaccineerden toch toe te laten; of 2°. om de niet-gevaccineerden met geweld te doen vaccineren; of 3°. om afzonderlijke maatregelen te nemen, dat de ongevaccineerden toch onderwijs kunnen ontvangen.

Het eerste wilde men niet. Het tweede dorst men niet. Het derde kwam niet bij de Regeering op.

Toch kan de zaak niet zoo blijven zitten. Dat voelt ieder, en gevoelen bijzonder sterk de tegenstanders van den vaccinodwang, die veel talrijker zijn, dan men gemeenlijk waant.

Al kent toch de Statistiek slechts 1000 kinderen die deswege van school blijven, men vergeet niet dat er duizenden ouders buitendien zijn, die tegen de vaccinatie zeer ernstige bedenkingen hebben, maar die, geplaatst voor de harde keuze, om of hun kind onbruikbaar voor het leven te laten opgroeien, of ze te onderwerpen aan een kunstbewerking die ze uiterst bedenkelijk vinden, door den nood gedrongen zich onderwerpen.

Voor wie geld heeft, ontstaat die nood niet. Zulk een toch geeft aan zijn kinderen privaatles. Maar wie dit niet kan, de arme en de kleine burger, die voegt zich, tegen zijn overtuiging in, omdat hij acht, wel zich zelve, maar niet zijn kind aan zijn overtuiging te mogen opofferen.

Het perfide karakter van dezen indirecten dwang is toch juist, dat hij den rijke vrij laat en den arme treft, en speculeert op de liefde van den vader voor zijn kinderen en op zijn angst voor hun toekomst.

Het standpunt daarbij is niet, dat we geen ziekte zouden mogen bestrijden. De Schrift zelve roept ons tot die bestrijding op, en ieder onzer voert den strijd tegen krankheid en dood in schier elk ander geval.

Ook is ons standpunt niet, dat de Overheid ten deze niet mag optreden. Wel terwege moet de Overheid maatregelen nemen, om gezonde levensvoorwaarden te scheppen, door lucht en water zuiver te doen houden, en evenzoo door te isoleren en te ontsmetten als er een ziekte uitbrak. Het was in Israël met de melaatschen niet anders.

Zelfs zou er geen bedenking tegen bestaan, dat de Overheid een bepaalde medicatie verordende, zoo maar de medicatie wetenschappelijk vaststond. Maar van welke medicatie geldt dit?

Rusteloos spreken de artsen elkander tegen, en wat een tijdlang onder hen voor vast en zeker gold, wordt in een volgende periode weer algemeen verworpen. Denk slechts aan het vroeger schier als panacee geldende aderenlaten, dat nu bijna in onbruik is geraakt. Hoeveel zenuwen met bronkial gestild zijn, met geen ander gevolg dan dat het bloed werd bedorven, ligt nog verspreid in het geheugen. Vastheid en zekerheid is er ook in de medicijnen allerminst.

En nu is het hinderlijk, maar, dat de Overheid gedurig op het advies van de heeren medici afgaat, als waren het een soort halfgoden, die absoluut weten te verklaren, wat gedaan en wat gelaten moet worden.

Voor al thans echter gaat dit niet meer. De ervaring leert, dat er naast kundige allopathen kundige homeopathen staan, en naast beide kundige natuurdoctoren. Zelfs het hypnotisme maakt vorderingen. En niet alleen dat er alzo ook hier scholen tegenover scholen staan, maar ook in die scholen zelve staat de éne coryphée tegen den anderen over, en loopt het advies der heeren telkens uiteen.

Dat nu is ook het geval ten opzichte der vaccinatie. Hier en elders zijn er vele doctoren, die vast verzekerd zijn, dat ze helpt. Maar ook hier en elders zijn andere doctoren, die het tegendeel staande houden. En ook, zoo hier als elders zijn doctoren, die, daargelaten of ze helpt, van oordeel zijn, dat ze of gevaar met zich brengt, of andere ziekte uitlokt. Strijd tegen vaccinodwang keert zich alzo, op zich zelf, tegen de pretentie van de Overheid, als bezat deze een medisch advies, dat absoluut vaststond, en alsof men daarop zekerlijk af kon gaan.

En subsidiair keert zich de strijd tegen den vaccinodwang, 1°. tegen de slimheid, die, verplichte vaccinatie niet openlijk aandruvend, haar zijdelings door de school poogde te bevorderen, en 2°. tegen de sociale onrechtvaardigheid, dat deze dwang den rijke niet deert, maar den arme en onbemiddelde te na komt.

Practicijsme.

X.

Zoo trekt dan de Zuster-naam voor een verpleegster ons niet aan. Het is een naam, die in dit verband niet van Protestantschen oorsprong is. Iets wat niet gezegd wordt, als moest op alles de ban gelegd, wat in niet-Protestantsche kerken bestaat; maar omdat onze vadersen zulk gebruik van dien naam, in verband met het orde- en kloosterwezen, destijds bij ervaring kenden, en er mee braken. Dit deden ze niet uit gril, maar krachtens het beginsel dat hen leidde. En heeft het dan pas, zulk een gebruik toch weer op te nemen, zonder zweem van schuldbeelden, ja, onderwijl men roepen blijft tegen alle Papijsme?

De mogelijkheid is op zichzelf volstrekt niet uitgesloten, dat onze vadersen in de 16de eeuw zich op dit of dat punt hebben vergist, en dat ze, onder den invloed dier verandering, iets uit de toenmalige praktijk veroordeelden en afschaften, wat in zich zelf prijselijk was en had moeten blijven. Doch dan worde dat ook ridderlijkweg erkend; dan worde over die feil en fout schuld beleden, en dan herstelle men het afgeschafte in zijn wezenlijke gestalte.

Doch dat doet men niet, en zóó bedoelt niemand het onder ons. Men wil geen klooster, geen orde, geen confrérie. Men wil geen gelofte van armoede gehoorzaamheid en kuisheid. Men wil vrij blijven om, opent er zich de weg voor, te huren. Men blijft eigenaresse van zijn eigen goed. Als men weg wil, neemt men zijn ontslag. En terwijl op die wijze juist alles ontbreekt wat vastheid en onverbreikbaarheid van band geeft, en juist daarom zich als zusterschap kon aandienen, neemt men nu bloot den zuster-naam over, en zijn we zoover, dat men reeds in geval van krankheid zegt: Zoudt ge niet een zuster nemen? — aldus de volle uitdrukking bezigend, die alleen bij een orde past.

Dit nu onderstelt een splitsing van het leven in twee deelen. Er is een heilig en er is een onheilig terrein. Het eerste heet dan de kerk, en het tweede is de wereld. Nu behoort het gezin van den kranke tot de wereld, maar die verpleegster tot de kerk, en omdat in de kerk alleen broeders en zusters zijn, en dat broederschap en zusterschap hier zelfs nog een exponent ontving, is zulk een verpleegster nu niet een juffrouw of een dame, maar is ze een heilig soort vrouw, en heet als zodanig: een zuster.

Bij de erkenning der Gemeene gratie daarentegen, is er ook buiten de heilige sfeer wel terwege uitnemende ziekenverpleging denkbaar, niet alleen met kennis en oefening, maar ook met veel ernst en toewijding. Vandaar, dat het bij ons niet is de kerk die komt verplegen in de wereld, maar dat de burgermaatschappij en het huiselijk leven eigen verpleegkracht bezitten.

Zooveel over het gebruik van den zuster-naam, die soms niet zoo heel ver ligt van het „Menisten zusje.”

De overgang ligt voor de hand.

Niet alleen toch, dat de Doopersche jonge vrouwen „zusjes” werden genoemd, maar ook deze droegen een afzonderlijke kleding, gelijk dit onder de echte Kwakers in Engeland nog het geval is. En ook bij de ziekenverpleging is die kleding weer opgekomen.

Dit versterkt wat we over het gebruik van den zuster-naam schreven. Zoodra bij den zuster-naam het zuster-kleed komt, neemt de afscheiding van het gewone leven nog scherper vorm aan.

De zuster-naam scheidt af voor het gehoor, het zusterkleed voor het oog, en bij de variëtiën in het leven, heeft de plastic van het oog altoos sterker werking.

Toch versta men ons, wat dit kleed of gewaad anbelangt, niet verkeerd.

Dat men elk geteekend bedrijf aan het kleed moet kunnen herkennen, is ook onze overtuiging. Nu nog ziet men op straat wie al dan niet soldaat, wie stuka-door, wie slager, wie smid, wie timmerman is. Een boer en een matroos onderscheidt ge, zonder nader onderzoek, bij het eerste zien.

Dit nu is kostelijk. Het kleed moet zich voegen en schikken naar den persoon. Alleen het witte kleed van den slager geeft waarborg voor zindelijkheid in de behandeling van het vleesch, en de hygiëne wint er bij. En zoo is het tot op zekere hoogte met elk bedrijf, waarbij de werkmans op eigenaardige wijze met bepaalde stoffen in aanraking komt, of dat een bijzonder herkenningsteeken eischt.

Op zich zelf is er dus niets op tegen, eer is het aanbevelenswaardig, dat ook wie zieken verplegen zal zich zoo kleede, als voor die verpleging het geschikt is. Men moet geheel vrij in zijn bewegingen zijn, om goed te kunnen tillen en helpen. Men moet geen gewaad aan hebben dat niet tegen een vlekje kan. Om niet het kwaad van den een op den ander over te brengen, moet men een kleed hebben, dat telkens gewasschen en zoo weer geheel gereinigd en gedesinfecteerd wordt. En ook, het kleed moet eenvoudig zijn; bij het ziekbed schikt men zich niet op. We geven dan ook van harte toe, dat de kleding, waarin veel ziekenverpleegsters in de ziekenkamer verwijlen, in meer dan één opzicht aan dezen eisch beantwoordt.

Onze bedenking tegen het meest blauw getinte, waschbare, eenvoudige kleed waarin men zich veelal steekt voor de eigenlijke verpleging, zoo dan ook alleen doelen op de te groote eenvormigheid. De tint en snit behoelt niet voor elk persoon en voor elk huis precies dezelfde te zijn. Mits aan de hoofdeischen van gemakkelijke beweging, eenvoud en waschbaarheid voldaan zij, is allerlei variatie denkbaar, en juist die variatie naar persoon of huis zou ons aantrekken. Het zou de vrijheid hand-

haven van het persoonlijke, en de eigenaardigheid van een ziekenhuis, zonder aan de zaak te schaden, terwijl omgekeerd te groote uniformiteit altoos weer aan het ordewezen herinnert.

In Engeland is hieraan veelal in zooverre voldaan, dat elke vereniging of elk hospitaal het dienstgewaad varieert. Hier nu is niets tegen, en het breekt de eenzijdigheid en de eenvormigheid.

Toch richt onze hoofdbedenking zich niet tegen het gewaad, waarin men verpleegt, maar tegen het gewaad, waarin men op straat komt.

Zwart en wit zijn onder ons de kleuren van den rouw, en het straatgewaad onzer verpleegsters gelijkt dan ook van zeer nabij op het rouwgewaad van onze weduwen en weezen.

Hier spreekt zich een gedachte in uit, en die gedachte is in den grond der zaak geen andere, dan dat men met de wereld gebroken heeft, voor de wereld dood is, en nu als een die niet meer tot de wereld behoort, door de straten der wereld heen zich naar het krankbed begeeft.

Dat nu dit rouwgewaad niet zelden zonderling contrasteert met de vroolijke gelaats-trekken en zoekende blikken van wie zulk gewaad dragen, is geen geheim. Soms gaf het zelfs aanstoot.

Doch ook, waar dit gelukkig nog excepties zijn, valt toch moeilijk te ontkennen, dat gewaad en persoonsbesef hier niet elckander in strijd zijn. Voor tal van verpleegsters die in de verpleging niets dan een bestaan zoeken, en voorts zich geheel als andere menschen van haar jaren astellen, past geen gewaad dat een dood-zijn voor de wereld uitdrukt.

De meeste „zusjes” zijn het niet. Ze behoeven het o. i. ook niet te zijn. Maar dan moeten ze er ook niet een vertooning van maken.

Zulk gewaad voegt alleen bij het ordewezen, als men de drie geloften heeft afgelegd, en voor nu en voor de toekomst niets meer van de wereld verwacht.

Toch gaan we niet zóóver, van elk gewaad voor onze verpleegsters op straat af te keuren. Verpleegsters moeten op tijden en ontijden alleen over straat gaan. Haar altoos te laten begeleiden, is ondoenlijk. Haar dienst begint vaak als de donker reeds inviel. En dan moeten ze gedurig door eenzame buchten naar het huis van haar kranke toe. Dit nu zou ze kunnen blootstellen aan onaangename bejegening. En in zooverre is er iets voor te zeggen, dat ze bij zulke gelegenheden zich in zulk een gewaad vertoonen, dat als vanzelf veiligheid belooft. Zelfs de deugnieten op straat hebben nog altoos zeker respect voor iemand die zieken gaat verplegen. Weten ze dat, zien ze dat aan het kleed, dan houden ze zich op een afstand.

En dan verstaan we tevens, dat een vereniging of Huis, dat uitgaande verpleegsters in grooten getale verzamelde, het gemakkelijk vindt, om een vast model van kleding in te voeren. Dit komt goedkoop uit. Het is eenvoudiger. En het maakt minder verschil.

Liet men een ieder geheel vrij, dan sloop allicht te sterk de vrouwelijke ijdelheid in, en zou de één pogen de ander de oogen uit te steken.

Maar wat niet hoeft is, dat men het ten deze onnatuurlijke rouwgewaad bezigt. Zulk een Huis of stichting kan zeer wel een uniforme, eenvoudige, gedistingeerde kleding invoeren, die dezelfde voordeelen aanbiedt, zonder zulk een onware symboliek.

Dit zal dan variëren al naar gelang de geest verschilt, die zulk een stichting of vereniging bezielt.

Werken in zulk een stichting enkel gewone burgerlijke factoren, zonder dat een hooger beginsel drijft, dan zal het gewaad dat men kiest, ook meer gewoon burgerlijk kunnen zijn.

Is daarentegen sprake van een vereniging, die door hooger beginsel wordt gedreven, en waarvan de verpleegsters noch voor eigen positie zorgen, noch verdere verwachtingen van het leven hebben, zoo zal deze meer volkomene toewijding zich ook in een soberder gewaad kunnen uitdrukken.

Voor al zoo het een stichting geldt, waarin geen salaris genoten wordt, en allen saam uit de fondsen of interesten van het Huis, zonder eigen bezit, leven, is zulk een soberheid van gewaad op zijn plaats.

Maar zelfs dan blijft het ons wenschelijk voorkomen, dat zulk een gewaad niet permanent zij.

Als een timmerman naar de kerk gaat, draagt hij niet zijn schootsvel. Een stuka-door gaat niet in zijn lange witte jas naar een bruiloft.

Het geteekende gewaad hoort bij het bedrijf en bij den dienst, maar ook daarbij alleen. Is men daarentegen buiten dienst, mengt men zich als gewoon persoon onder het gezelschap, dan vervalt alle reden om zich in zulk een dienstgewaad te steken. Men kan zich dan kleeden gelijk iedere andere ernstige vrouw.

Iets wat dan weer samenhangt met deze andere vraag, of voor dezen dienst het jonge meisje wel de eerstgeroepene is.

De Heilige Schrift wijst voor al zulken dienst in de eerste plaats onze weduwen en dan natuurlijk onze kinderlooze weduwen aan.

Deze hebben haar jaren en haar onder-vinding voor, en zijn daardoor vanzelf beter voor dezen dienst geschikt. Ook mag men van haar, die de Schrift noemt „zij die waarlijk weduwen zijn”, onderstellen, dat eisch keus bij de kleding niet met den eisch van eenvoud en soberheid in strijd zal geraken.

Maar hoe dit ook zij, de naam van zuster, en evenzoo een vast rouwgewaad, waarin men zich onder menschen vertoont, hoort bij onze Protestantsche traditie niet thuis.

Het historisch gevondene.

I.

In *Scalastica II* was, gelijk men zich herinnert, beweerd, dat er drieërlei dingen zijn, waarnaar te zoeken ondergrond is. Ten eerste te zoeken naar hetgeen niet zoek is. Ten tweede naar hetgeen reeds gevonden werd. En ten derde naar hetgeen God ons openbaart.

Daartegen nu opperde de *Nederlander* bedenking. Niet wat de eerste, en niet wat het laatste punt betreft. Maar wel wat aangaat het tweede. Een bedenking, steunende op deze overweging: Of het reeds gevondene waarheid behelst, moet toch weer aan Gods Woord getoetst. Stelt ge dus twee naast drie, dan neemt ge een bron van waarheid aan, die naast het Woord het absolute gezag der historie doet gelden.

Laat ons beginnen met de stukken voor te leggen.

Dr. Kuyper schreef in *Scalastica II* over dit tweede punt dit:

Niet anders staat het met de tweede tegenstelling, waarop ik u wees, ons niet meer zoeken naar wat voor lang reeds gevonden werd, of wilt ge ons historisch standpunt tegenover het altijd op nieuw beginnende van ? Hypercriticisme. Het gebouw der wetenschap is zoo reusachtig groot in aanleg, dat, indien er bij den bouw geen orde, geen samen-werking, en geen rekenen met de historisch geveerde fundamenten plaats grijpt, het gebouw nooit onder dak komt. Al wat reeds lang gevonden werd, raakt dan weer zoek, en het zoeken moet telkens op nieuw beginnen, en zulks wel door ieder „onderzoeker onzer eeuw” op eigen risico, en nieuw over heel het terrein. Dan sluipt wan-trouwen in u met opzicht tot elk verkregen resultaat. De lust bekijnt u, om elk vroeger onderzoeker op een fout te betrappen en ter wille van die fout hem aan de kaak te stellen. Ge moet als zelfstandig denker dan vrij zijn, en zelfs als hoogleraar u aan niets en niemand behoeven te storen. Zoo zelfs dat al kipt ge tien jaar later met eigen vinger het kaartenhuis om, dat ge eerst met veel vertoon van geleerdheid had ineengevoerd, het toch hoog wetenschappelijk moet heeten en wat ge eerst geknusteld en wat ge daarna destructief gearbeid hebt. Met dit critisch individualisme nu weigeren wij, als tegen aard en doel van alle weten-schap indruischend, mede te gaan. Aan spreekt daarin wel het spel van den overvloed beluste, maar niet de ernst, die het kind des menschen in steeds klaarder licht van wetenschap wil doen voortwandelen. Had de wetenschap alleen met de stoffelijke wereld, met het meetbare en wegbare te doen, er dreigde van die critische manie en van die atomistische zelfbeelding geen gevaar, want een experiment is op staanden voet te herhalen, en een rekensom is spoedig overgecijferd. Maar hoe gewichtig ook de ontdekking en het leeren behandelen van natuurkrachten zij, alle natuur-krachten studie levert toch een groot deel van de geestelijke wereld op, en tot haar hooger verdiepingen klimt ge eerst op, als ge indringt in de geestelijke wetenschap van het onzichtbare menschenleven, en in de verhouding van dat menschelijk leven zoo tot de wet die het volgt, als tot de mystieke eenheidsmacht die het worden en verworden liet en het aanstuurt op zijn doel. Die hooge, die edele wetenschap nu is zóó aangesteld, zóó ingewikkeld, en zóó zeer verre boven het omvangingsvermogen van één enkele eeuw, laat staan van één enkel denker, uitgaande, dat er van verder komen in kennis geen sprake is, tenzij de komende eeuw wil voortspinnen den draad die aan de weggestorven eeuw uit de hand gleed. Resultaat van dien historischen arbeid nu was, dat er in deze hooger wetenschap principieel onderscheidene posities zich voordoen, die de historie zelve in bloed en tranen heeft uitgewerkt. De subjectieve verscheidenheid belet hier de eenheid, en naar dat ieder in zijn geest staat, voegt een dezer historische posities bij hem en hij bij die positie. Daar nu samenwerking zich alleen bij gelijkheid van uitgangspunt denken laat, werken wij hier uitsluitend met hen samen die de positie onzer Gereformeerde vaders innemen. Zoo als zij den stand der dingen vonden, zoo spreekt die ook ons als waarheid toe, zoo past ze op ons eigen levensbesef. En daarom weigeren we weer op straat te gaan staan, om al wat stond met de toorts der critiek in brand te steken, en dan nieuw te gaan bouwen. We wemen in het Gereformeerde huis dat ons als erfenis van de vaders is toege-koemd, en zetten daarin te ons leven voort. Noemt men dat nu onwetenschappelijk, merkt dan op, hoe zij die ons dat brandmerk aanwrijven „feitelijk” het-zelfde doen, alleen op minder soliede wijze. Ook onder hen toch is er niet één, die zelf theïsch geheel zijn eigen denkwêrld heeft opgebouwd en alle fundament van het weten onderzocht heeft. Ook zij drijven op kurken, die anderen in het water lieten. Ze voegen zich in een heersche de denkwijze. De Schlagworter dier denkwijze spreken ze na. Ze zijn Kantianen, of Hegelianen, of Darwinisten, enz. School naast school met een eigen catechismus komt onder hen op, en bij dien Catechismus van hun school of van hun leermeester zweren ze. Vocalen zijn er nooit meer dan vijf in ons alfabet geweest, en ook onder de critische atomisten vormen de consonanten, die nog nooit een eigen geluid gaven, het grootste groo. Ook zij wonen dus bij anderen in, en gaan uit van een door anderen gevonden positie. Slechts met dit verschil, dat de positie waarin wij onzen stand nemen door een historie van eeuwen gekijkt is, waar zij schier elk decennie hun kaleidoscoop ver-schieten laten. En dit ook, dat wij zelf erkennen van wat anderen vonden niet te gaan, terwijl zij steeds de zelfverleidende pretentie koesteren, als dachten ze nooit anders dan dat primeus uit eigen broekjas.

Hiertegen nu merkte de recensent in de *Ned. tijd.* op:

De adstructie van de middelste der drie laatste stellingen schijnt ons het zwakke punt uit het boek. Immers, daar het Gereformeerde beginsel niet anders wil zijn dan het Schrift beginsel in zijn zuiversten en voligdigsten vorm, zal het onderzoek naar wat tijdelijk zuiverdeem en wat essentieel gereformeerd is, samenvallen niet dat andere onderzoek, wat de Schrift openbaart en eischt. Want wel is zeer schoor en juist, wat dr. Kuyper op blz. 16, 17 en 18 uitbreidt, nl. dat het absurd is niet te rekenen met de verachten der denkers van het voorgeslacht en elk op eigen gelegenheid weer van voren af aan te beginnen, daar immers de wetenschap over boven het omvangingsvermogen van één enkele eeuw, laat staan van één enkel denker, gaat, zodat men op de wijs nooit zou vooruitkomen, — maar er bestaat ook geen enkel wetenschappelijk man, die op die wijze studeert. Heeft men ooit gehoord van een wijsgeerig denker, die zijn boekenkast dicht houdt en, zonder andere bron dan zijn eigen gedachte, gaat filosofieeren over de vraagstukken, die gedurende vele eeuwen den menschelijken geest hebben beziggehouden? Immers neen. Een ieder doet zijn voordeel met de ervaring van het voorgeslacht; zelfs hij zou dit doen, die nergens aansluiting zoekt, omdat hij overal grondfonteyn zag. Hij wijst dan althans, welken weg hij zelf moet inslaan. Men kan ook profiteren van de fouten van het voorgeslacht. Het lijkt ons daarom onjuist, als elementen der te vinden waarheid op één lijn te stellen; wat anderen reeds voor u gevonden hebben” en wat u zonder zoeken door openbaring in den schoot wordt geworpen? Immers het laatste is waarheid en er behoeft alleen de inhoud van geconstateerd te worden. Van het eerste moet behalve den inhoud ook de waarheid zelve nog telkens door het wetenschappelijk onderzoek worden geëigend. Dit

sluit volstrekt vroeger „gevon historisch tot critique est fu filosofisch denken met de vóór ons, dan i wijsgeerige ato Wij voor on dat het doel v dat wij daarbij en de goddelij grondslagen mheid niet meer naar den inhoud de overige, on resultaten van treffelijk mater handwijzers op dit laatste niet lijn stellen met Dr. Kuyper al het rijdelijkheid erkennen). Deden wij h deden wij het wij zouden onz

Nu zij on veroorloofd, d rekening hield staat. Het is

Niet anders s Of denkt men a beschouwing on klaar, en uitg het Calvinism historisch versc historie uit de En nu, moet e opgetreden hist tot zijn leidene geabstraheerd, h gescheiden, en opgespoord, en waarom zou dit, beginsel dan in schappelijk zijn van Indië of Hel

Reeds hier het historisch was een paskli die op zich zel vereischte. Zelfs ging verklaarde, d Schrift ons ope moet worden i Er werd toc

En geheel dit toekomen aan het. Ook hier toch i alsof de Schrift v voor het leven p wat de Schrift on dig, opzettelijk En al is het ge vrucht van dat in zekerheid door van die Schrift anders dan vruc in die mate sel geen boek naast waarvan zoo die nooit rustende Heilige Schriftm

Verstaan we wel, dan is het opkomt, maar het waarheidska vondst als zood Niet alleen de historische doet, maar ool waarheid beru biedt.

Hij schijnt e vangen, alsof D torie op zich traditie is, en wenschte toe te het waarheidsk Heilige Schrift

Hiertegen nu dat *Scalastica I* delt van het ho waarom bespre veel critiekere l ige Schrift zelv

Tegenover h innemen, alsof op te slaan, *Scalastica II* di geroepen zijn heid van hetge ook tegenover stander hebben

De schrijver voege uit:

Ook van niet-Cl lijke zijde word wat we in onzen v goed weegboren, zijn Nu ligt niets Wat anderen ook ons niet. Diep ge ook ons bindt a daarom als mena onder menschen. menschelijke funct kring, zonder zich denken, sauseian frischen stroom i bedenkingen onz hebben we daaro omgekeerd hunne vallen, het laatste i liefde voor wie doo

Slechts werde gemaakt. In de eerste i handeling betref

Alleen maar, w onderscheid te we klein is, en er no wing van eigen hui ren we onze ener theïsche, deductie ucting van onz Tied en arbeidskrac e. Wie zich haaste o peelde altijd zijn slechte markt thul zijn staat in hanc gaat alle eenheid v elken morgen geroe u werd ingebrach, leidende aphorisme

Ten tweede w aangevoerde bed

Dit vooreerst, en